

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

10

VILNIUS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
sostinė

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2024

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethės universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos istorijos institutas

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovičų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-2.4-14)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale [ibiblioteka.lt](http://biblioteka.lt)

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2024

© Straipsnių autoriai, 2024

© Lietuvos istorijos institutas, 2024

ISBN 978-609-8314-50-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

Redaktorės žodis / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8

A Word from the Editor / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 13

VILNIUS – POLITINIO GYVENIMO CENTRAS

Mindaugas Šapoka

Vilniaus miestas praūžus karui ir marui (1710–1717 m.) . . . 20

Vilnius after the Outbreak of War and Pestilence (1710–1717). *Summary* . . . 35

Bernadetta Manyś

The Diary of Michał Kazimierz Radziwiłł ‘Rybeńko’ as a Source for the Study of the History of Vilnius . . . 36

Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės dienoraštis – Vilniaus istorijos tyrimų šaltinis.

Santrauka . . . 55

Andrej Macuk

Działalność koadiutora wileńskiego Józefa Stanisława Sapiehy na sejmikach w Wilnie w czasach panowania Augusta III . . . 56

Vilniaus koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos veikla Vilniaus seimeliuose valdant Augustui III. *Santrauka* . . . 86

Domininkas Burba

Pacų giminės teisminiai procesai su Vilniaus vienuolynais XVIII amžiuje: būtų turinys, tendencijos ir eiga . . . 87

Trials of the Pacowie Family Against the Monasteries of Vilnius in the 18th Century:

Content, Trends and Course of the Cases. *Summary* . . . 106

Mariusz Machyňa

Garnizon Wileński wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasach stanisławowskich (1764–1795). Wybrane elementy . . . 107

Vilniaus įgula Stanislovo Augusto epochoje. *Santrauka* . . . 125

Robertas Jurgaitis

1794 m. vasario 3–7 d. Vilniaus tribunolinio seimelio veikla: vienos sesijos istorija . . . 126

Activities of the Vilnius Tribunal Dietine of 3–7 February 1794: History of One Session.

Summary . . . 142

MIESTAS IR MIESTIEČIAI

Mindaugas Klovas

The Debts of the City of Vilnius in the Second Half of the 18th Century . . . 146
Vilniaus miesto skolos XVIII a. antrojoje pusėje. *Santrauka* . . . 168

Violeta Pansevič

Vilniaus miestiečių požiūris į vaikų edukaciją XVIII a. . . . 170
Attitudes of Vilnius Burghers to Children's Education in the 18th Century. *Summary* . . . 184

Rūta Miškinytė

Elgetos Vilniaus visuomenėje XVIII a. . . . 186
Beggars in 18th-Century Vilnius Society. *Summary* . . . 211

VILNIUS – KULTŪROS ŠVIESULYS

Janina Kamińska

Wileńskie instytucje kształcenia i wychowania drugiej połowy
XVIII wieku . . . 214
Vilniaus mokymo ir lavinimo institucijos XVIII a. antrojoje pusėje. *Santrauka* . . . 227

Ewa Kula

Wileńscy ekszezuici w służbie Komisji Edukacji Narodowej . . . 228
Vilniaus eksjėzuitai Tautinės edukacinės komisijos tarnyboje. *Santrauka* . . . 244

Ina Kažuro

A Book Engraving as a Source for Studying the History of Vilnius
University . . . 245
Knygos graviūra kaip Vilniaus universiteto istorijos tyrimų šaltinis. *Santrauka* . . . 264

VILNIAUS VARDAI IR VEIDAI

Rūta Janonienė

Gimęs Ukrainoje, tapęs vilniečiu: dailininkas Konstantinas Otoselskis . . . 266
Born in Ukraine – Becoming an Inhabitant of Vilnius: Artist Konstanty Ottosielski.
Summary . . . 280

Paulina Paul

Koncepcja oświeceniowego muzeum w działalności naukowej i pedagogicznej
ks. Stanisława Bonifaca Jundziłła . . . 281
Apšvietos muziejaus samprata mokslinėje ir pedagoginėje kunigo Stanislovo Bonifaco
Jundzilo veikloje. *Santrauka* . . . 298

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Mindaugas Šapoka. *Didysis Šiaurės karas 1700–1721: karas, pakeitęs moderniąją Europą*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 320 p. ISBN 978-609-8183-88-7 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 300

Tarp būties ir atminties. Senieji Vilniaus pilių vaizdai. Tarptautinės parodos katalogas / Between Presence and Memory. Historic Images of the Vilnius Castles. International Exhibition Catalogue. Katalogo sudarytojai / Catalogue compilers Vydas Dolinskas, Rita Lelekauskaitė-Karliienė, Gabija Tubelevičiūtė, Marijus Uzorka, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2024. – 384 p. ISBN 978-609-8061-90-1 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 307

Paweł Zając OMI. *Stanisław Konarski przed Świętym Oficjum (1769–1771)*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2023. – 851 p. ISBN 978-83-232-4190-4 (spausdintas), ISBN 978-83-232-4191-1 (internetinis) / *Robertas Jurgaitis* ... 315

Asmenvardžių rodyklė ... 319

Vietovardžių rodyklė ... 338

THE DIARY OF MICHAŁ KAZIMIERZ RADZIWIŁŁ 'RYBEŃKO' AS A SOURCE FOR THE STUDY OF THE HISTORY OF VILNIUS

BERNADETTA MANYŚ

Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Abstract. The handwritten diary of Michał Kazimierz Radziwiłł (1702–1762), also known as Rybeńko, a source familiar to researchers dealing with the history of the 18th century in various fields, is certainly extremely interesting. The diary is kept in the Central Archives of Historical Records in Warsaw (Archiwum Główny Akt Dawnych w Warszawie, AGAD) in the Radziwiłł Archive collection (section VI, sign. II-80). Rybeńko was one of the richest magnates of the Polish-Lithuanian Commonwealth at the time, and this is evidenced by the numerous and extensive estates he owned in the Grand Duchy of Lithuania. He owned about 20 towns, and more than 300 villages, which he inherited from his father and from his father-in-law Janusz Antoni Wiśniowiecki. In view of the above, and concerning the fact that Michał Kazimierz Radziwiłł held one of the highest senatorial offices (from 1744 he was governor of Vilnius, so he was formally in charge of the city that he knew well), did he include information about the capital of the Grand Duchy of Lithuania in the pages of his diary? Being a politically active man who was in possession of such extensive estates, he was constantly on the road (pursuing at the same time a variety of political, economic and social goals), which both his wives complained about. He stayed in many cities of the Polish-Lithuanian Commonwealth, including the capital of Lithuania. Therefore, this article has been written with the intention of presenting the diary as a source for researching one of the most important centres of the Polish-Lithuanian Commonwealth at that time. An attempt is made to consider the circumstances in which entries appear in the diary, whether the prince visited the city regularly or only occasionally, and whether the entries in the diary are systematic reports, or if they are 'second hand' information. Finally, the question should be raised as to what type of data was recorded by Rybeńko in the context of Vilnius, and to what extent it can be useful in the study of the city's history. It also seems crucial to consider the question of what image of the Lithuanian capital emerges from the governor's records.

Keywords: Vilnius, 18th century, Michał Kazimierz Radziwiłł Rybeńko, 'Diary'.

Anotacija. Straipsnyje tiriamas unikalus rankraštinis šaltinis – Lenkijos vyriausiąjame senųjų aktų archyve Varšuvoje, Radvilų archyvo komplekse, saugomas kunigaikščio Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės (1702–1762) dienoraštis. Siekiama nustatyti, kokiomis aplinkybėmis dienoraštyje atsiranda įrašų apie Vilnių, ar kunigaikštis į Lietuvos sostinę atvykdavo sistemingai, ar lankėsi čia tik retkarčiais; ar dienoraštyje esantys įrašai yra nuoseklūs pranešimai, o gal tai tik informacija iš vadinamųjų „antrųjų rankų“? Straipsnyje taip pat analizuojama, kokio tipo informaciją M. K. Radvila Žuvelė užfiksavo Vilniaus kontekste

ir kiek ji gali būti naudinga tyrinėjant miesto istoriją. Tyrimas baigiamas Lietuvos sostinės vaizdo, išskylančio iš Vilniaus vaivados įrašų dienoraštyje, pristatymu.

Reikšminiai žodžiai: Vilnius, XVIII amžius, Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė, dienoraštis.

The handwritten ‘Diary’ of Prince Michał Kazimierz Radziwiłł (1702–1762), also known as Rybeńko, is a familiar source to researchers dealing with the history of the 18th century in various fields.¹ The diary is kept in Warsaw’s Main Archive of Historical Records in the Radziwiłł Archive collection (section VI, sign. II–80). Its author, Michał Kazimierz Radziwiłł, was born on 13 June 1702 in Olyka. He was the son of Karol Stanisław Radziwiłł (1669–1719), the Great Chancellor of Lithuania, and of the plucky and unusually resourceful Anna Katarzyna née Sanguszko (1676–1743).² After his father’s death in 1719, he and the rest of his siblings remained under the protection and influence of their mother. As a 20-year-old man, in 1721 and 1722, in accordance with the upbringing and traditions of that time, Rybeńko travelled around Western Europe³ and visited its largest cities, including Berlin, Vienna, Rheims, Paris, Prague, Amsterdam, The Hague and Rotterdam,⁴ and was received at various European courts.

On his return to the Polish-Lithuanian Commonwealth, in 1725, despite the objections of his possessive and apodictic mother who had specific plans for her son, he married, apparently out of love, Franciszka Urszula Wiśniowiecka (1705–1753), the daughter of the voivode of Cracow Janusz Antoni Wiśniowiecki (1678–1741)⁵ and Teofilia p.v. Konarzewska, s.v. Wiśniowiecka (née Leszczyńska,

1 See: Hanna Dymnicka-Wołoszyńska, *Radziwiłł Michał Kazimierz zw. Rybeńko (1702–1762)*, in: *Polski Słownik Biograficzny* (further – *PSB*), t. XXX, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Ossolineum, 1987, p. 299–306.

2 Wanda Karkucińska, *Anna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746)*, Warszawa: Semper, 2000.

3 Adam Kucharski, *Theatrum peregrinandi. Poznawcze aspekty staropolskich podróży w epoce późnego baroku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013, p. 49–66.

4 Michał Szerszeń, Rejs Michała Kazimierza Radziwiłła rzekami Europy (30 lipca – 28 września 1722), in: *Przegląd Historyczny*, 2006, t. 97/3, p. 367–384.

5 Ilona Czamańska, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007, p. 391–405.

1681–1757).⁶ The Radziwiłłs⁷ had seven⁸ children, of whom only three⁹ survived into adulthood.

Rybeńko participated in political life, and, as befitted a committed statesman, he travelled to Sejms, local assemblies (*sejmiki*), and tribunals. Jerzy Dygdała has noted that his first promotion, however, came rather late, as it was not until 1728 that he became Grand Horseman of Lithuania. Subsequent appointments were the result of his strong support for August III during his election. In 1734 he became Marshal of the Court of Lithuania, a year later he obtained the position of Field Hetman and Castellan of Trakai. In 1737 he became governor of Trakai, and in 1742 Castellan of Vilnius. Two years later, in 1744, he took up the position of the Grand Hetman of Lithuania, as well as governor of Vilnius.¹⁰

Less than a year after the death of his beloved Franciszka Urszula, who passed away in 1753, he married Anna Luiza Radziwiłł (née Mycielska, 1729–1771),¹¹ who

6 *Ibid.*, p. 384–390. See also: Agnieszka Jakuboszczak, Bernadetta Manyś, *Interesa światowe i sprawy rodzinne w korespondencji Teofili z Leszczyńskich Wiśniowieckiej (1680–1757)*, in: *Balcenica Posnaniensia*, 2022, t. 29, p. 145–168.

7 This marriage has received the most attention from Alojzy Sajkowski, see Alojzy Sajkowski, *Od Sierotki do Rybenki. W kręgu radziwiłłowskiego mecenatu*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965, p. 133–153. Also of interest in this regard are the works of I. Maciejewskiej, see: Iwona Maciejewska, *Nie tylko pochwała rodu – O znaczeniu ramy wydawniczej Komedyj i tragedyj Franciszki Urszuli Radziwiłłowej w upamiętnieniu pierwszej polskiej dramatopisarki*, in: *Napis*, 2020, t. 26, p. 249–263; also: Ideam, *Miłość i erotyzm w piśmiennictwie czasów saskich*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2013, p. 307–311; Klaudia Łachacz, *Pokaż całemu światu, że mnie cokolwiek kochasz. O sposobach wyrażania uczuć w listach Franciszki Urszuli z Wiśniowieckich Radziwiłłowej do męża Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki*, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2017.

8 Michał Krzysztof (d. 1729), the twins Janusz Tadeusz (d. 1750), Karol Stanisław ‘Panie Kochanku’, daughters Anna and Ludwika (d. in childhood), Teofila, later wife of Ignacy Morawski, and later of Jan Rozwadowski, and Katarzyna Karolina, wife of Stanisław Ferdynand Rzewuski, see: Hanna Dymnicka-Wołoszyńska, *Radziwiłł Michał Kazimierz zw. Rybeńko (1702–1762)*, *PSB*, t. XXX, p. 305.

9 A son, Karol Stanisław, known as ‘Panie Kochanku’, and daughters Teofila and Katarzyna Karolina.

10 Jerzy Dygdała, *Wstęp*, in: *Podróże litewskiego magnata do Gdańska, Człuchowa, a nawet dalej... Fragmenty ‘Diariusza’ Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki’ z lat 1721, 1737 i 1752*, ed. Jerzy Dygdała, Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013, p. 9.

11 Hanna Dymnicka-Wołoszyńska, *Radziwiłłowa Anna Ludwika (1729–1771)*, in: *PSB*, t. XXX, p. 387–388. See also: Małgorzata Ewa Kowalczyk, ‘Żona śliczna, poczciwa i wszelkich cnót pełna’, czyli historia życia Anny Ludwiki z Mycielskich u boku dwóch Radziwiłłów (Leona Michała, a po jego śmierci Michała Kazimierza Rybeńko), in: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, ed. Mirosław Nagielski, Karol Żojdź, Warszawa: Wydawnictwo DiG, p. 321–331; Roman Krzywy, *Dusza rogata. Autobiograficzny wiersz Anny Ludwiki z Mycielskich Radziwiłłowej*, in: *Pamiętnik Literacki*, 2018, No 4, p. 251–270; Bernadetta Manyś, *Radości i troski Anny z Mycielskich Radziwiłłowej w listach do męża Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki*, in: *Kobiectwo kręgi korespondencyjne w XVII–XIX wieku*, ed. Bożena Popiołek, Urszula Kicińska, Agnieszka Słaby, Warszawa: Wydawnictwo DiG 2016, p. 171–186; Bernadetta Manyś, Agnieszka Jakuboszczak, *Obraz małżeństwa Anny z Mycielskich i Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki w listach ‘drugiej pani na Nieświeżu’ z lat 1754–1762*, in: *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, ed. Bernadetta Manyś, Michał Zwierzykowski, Poznań: Uniwersytet im. Adama

was a daughter of his first wife's half-sister Weronika Mycielska (née Konarzewska, 1699–1762) and the widow of Leon Radziwiłł.¹² From his second marriage, three daughters lived to adulthood: Weronika (later the wife of Franciszek Stanisław Czapski), Maria Wiktoria (later the wife of Benedykt Morykoni), Józefa (p.v. Massalska, s.v. Grabowska), and a son, Hieronim Wincenty (1759–1786).¹³

Rybeńko was one of the richest magnates in the Polish-Lithuanian Commonwealth at the time, and this is evidenced by the numerous and extensive estates he owned in the Grand Duchy of Lithuania. He owned about 20 towns and more than 300 villages, which he inherited from his father.¹⁴ He also took over a great fortune after the death of his father-in-law Janusz Antoni.¹⁵ Moreover, in 1740 he bought back the Sobieski estates in Ruthenia, along with Jan III's residence in Zhovkva.¹⁶ In 1760, after the death of his brother Hieronim Florian, he inherited vast estates in Lithuania, including the Neuburg estate with Kedainai and Slutsk, as well as some lands in Podlasie (Biała).¹⁷

In view of the above, and concerning the fact that Michał Kazimierz Radziwiłł held one of the highest senatorial offices (from 1744 he was governor of Vilnius¹⁸ and thus, to some extent had custody of the city with which he was already associated¹⁹), the question arises whether he included information about

Mickiewiczza, 2016, p. 185–200; Andrea Mariani, Jakub Bajer, Macocha idealna. Aktywność Anny Luizy z Mycielskich Radziwiłłowej w świetle francuskiej korespondencji dyplomatycznej (1764–1765), in: *Studia Europaea Gnesnensia*, 2014, t. 10, p. 281–311.

12 Anna married Leon in 1744, see: Roman Krzywy, *op. cit.*, p. 251.

13 Zbigniew Anusik, Andrzej Stroynowski, Radziwiłł Hieronim Wincenty (1759–1786), in: *PSB*, t. XXX, p. 188–190.

14 Andrzej Stroynowski, Od Rybeńki do 'Panie Kochanku'. Zmiana wizerunku magnata w XVIII wieku, in: *Honestas et turpitude. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, ed. Ewa Dubas-Turwanowicz, Marta Kupczewska, Karol Łopatecki, Jerzy Urwanowicz, Białystok: Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019, p. 484.

15 Zbigniew Anusik, Andrzej Stroynowski, Radziwiłłowie w epoce saskiej. Zarys dziejów politycznych i majątkowych, in: *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica*, 1989, t. 33, p. 41.

16 *Ibid.*, p. 42.

17 Aleksandra Skrzypietz, Hieronim Florian Radziwiłł w Mannheim – starania o pannę czy o przejęcie dóbr neuburskich, in: *Нявіжскі замак: надзеі, асобы, спадчына. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 435-годдзю пачатку будаўніцтва Нявіжскага замка (Нявіж, 6–7 верасня 2018 г.)*, Нявіж, 2019, p. 162–181. See also: Paweł Gad, *Hieronim Florian ks. Radziwiłł (1715–1760) – ofiara czarnej legendy?*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2022, p. 65–66.

18 *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, ed. Andrzej Rachuba, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004, p. 197, No 1126; he assumed office in 1745. See: Bernadetta Manyś, Wjazd na województwo wileńskie Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki jako przykład specyfiki kultury dworów magnackich w Wielkim Księstwie Litewskim, in: *Europejski Wiek Osiemnasty. Uniwersalizm myśli, różnorodność dróg. Studia i materiały*, ed. Marek Dębowski, Anna Grześkowiak-Krwawicz, Michał Zwierzykowski, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego 'Societas Vistulana', p. 307–320.

19 The relationship between Michał Kazimierz Radziwiłł Rybeńko and Vilnius was characterised in his doctoral dissertation by Andrea Mariani, see the same: *Jezuici w kręgu Radziwiłłów nieświeżkich w XVIII wieku. Społeczna i kulturowa rola kolegiów w Nieświeżu i Slucku*, Poznań, 2015, PhD thesis written under the scientific supervision of Prof. Maciej Jerzy Serwański, p. 53 and later.

the capital of the Grand Duchy of Lithuania in the pages of his diary. Being a politically active man who was in possession of such extensive estates, he was constantly on the road (pursuing at the same time a variety of political, economic and social goals),²⁰ which both his wives complained about.²¹ He stayed in many cities of the Polish-Lithuanian Commonwealth, thus, in the pages of his diary we find a number of interesting pieces of information about urban centres. It seems worth considering the question under what circumstances the diary entries were made: are these systematic reports from Vilnius, or is the information 'second hand'? Finally, the question should be raised as to what type of data was recorded by Rybeńko in the context of Vilnius, and to what extent it can be useful for the study of the city's history. It also seems crucial to consider the question of what image of the Lithuanian capital emerges from the governor's records.

The diary which is the subject of these considerations was written by Michał Kazimierz over a period of almost 40 years, and as Bogdan Królikowski noted, it is the most extensive surviving diary from the Saxon era.²² The original notes were made from February 1719 to the end of 1761 on the pages of the calendars which he bought each year.²³ It should be noted, however, that in the first pages of the diary he included a description of his life, starting with his birth.²⁴ Later, the notes were bound together into one huge volume. Each year, the notes were transcribed into a copybook, which Rybeńko then authenticated with his signature.²⁵ According to his idea, the original notes were to be kept in the library at Nesvizh, and the copy of his diary in Olyka. Some information from an earlier period was also added to its pages, probably in the 1730s.²⁶ Jerzy Dygdała noted that the copy of the diary is more complete, has 2,527 pages,²⁷ and forms the basis of the ongoing research.²⁸

Despite the fact that this literary work is perceived as a collection, or even as an 'ocean', of monotonous, often laconic entries describing Rybeńko's doings,

20 Adam Kucharski, *op. cit.*, p. 36.

21 See: Iwona Maciejewska, *Miłość i erotyzm w piśmiennictwie czasów saskich*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, p. 311; Bernadetta Manyś, Radości i troski Anny z Mycielskich Radziwiłłowej w listach do męża Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki, in: *Kobiece kręgi korespondencyjne w XVII–XIX wieku*, ed. Bożena Popiołek, Urszula Kicińska, Agnieszka Słaby, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016, p. 171–185.

22 Bohdan Królikowski, *Wśród Sarmatów. Radziwiłłowie i pamiętnikarze*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2000, p. 196.

23 See: Jerzy Dygdała, *Wstęp*, p. 10.

24 Archiwum Główny Akt Dawnych w Warszawie (Central Archives of Historical Records in Warsaw, AGAD), Archiwum Radziwiłłów (Radziwiłł Archive, AR) section VI, No II–80a, card (c.) 1–7.

25 Jerzy Dygdała, *Wstęp*, p. 10.

26 *Ibid.*

27 *Ibid.*

28 AGAD, AR VI, no. II–80a.

both of a private nature (who, with whom, where, for what purpose) and a public nature,²⁹ it is of great interest to researchers in various fields.³⁰ The notes, which are limited to the most important facts of Radziwiłł's daily existence, still allow for the study of many aspects of his life. Thus, we find information about the forms of spending ordinary as well as extraordinary time, such as births, weddings and funerals taking place among the magnates and the nobility, but also among those who were fellow members of his entourage. Such was the case, for example, with Gotfryd, 'a kind-hearted old man', who in 1745 married Marysia, the nursemaid of Teofila, one of Rybeńko's daughters.³¹ Thus, this source is a peculiar chronicle of the events happening in his entourage and the entourages of his wives, as well as family celebrations, commemorative feasts, church feasts and social gatherings. It is a registry of the writer's ailing health, evidence of his piety and religiosity,³² and a 'chronicle' of construction works.³³ As researchers rightly note, it possesses few personal opinions, comments or signs of the externalisation of Rybeńko's feelings,³⁴ which does not mean that it is completely devoid of them. From time to time Rybeńko gave vent to his emotions, both positive and negative. An example of this is an entry from 25 July 1748 describing a solar eclipse. He wrote what follows with concern: 'Around noon, at this hour as here this calendar says, there was a solar eclipse, quite great, for only the sun was visible, as if it was the new moon of the month, as the calendar shows, but God forbid that it the evil effects of the eclipse guessed.'³⁵ This phenomenon must have made a great impression on

29 See: Rafał Jankowski, Śmierć matki i bliskich Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki (1702–1762) w świetle jego diariusza, in: *Miscellanea Historico-Archivistica*, 2015, t. 22, p. 203–218. Rafał Jankowski explains where this form of records came from. In his article, he stresses that Rybenko followed the example of his father Karol Stanisław and the diary of his activities which was written by the chancellor's secretary Kazimierz Złotkowski. See the same: p. 202, and Iwona Maciejewska, Matrony i kawalerowie służący Ojczyźnie – portret członków Radziwiłłowskiej rodziny z przemilczonym w tle, in: *Napis*, 2013, t. XIX, p. 29.

30 Agnieszka Dudek, *Noms propres français dans le récit de voyage polonais: Kopia diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńko (1702–1762), hetmana wielkiego litewskiego i wojewody wileńskiego z zapiskami z lat [1702] 1719–1761 r. de Michał Kazimierz Radziwiłł «Rybeńko»*, Cracow: Jagiellonian University, 2014, PhD thesis written under the scientific supervision of Prof. Anna Bochnak.

31 'starego, poczciwego człowieka', in: 'Diary', c. 1354.

32 Under the date of 16 December 1748, he noted: 'I started saying the Magnificat nine times' (*zaczęłem mówić dziewięć razy Magnificat*), see: 'Diary', c. 1627.

33 For example on 10 November 1745, the Prince recorded the following: '*Komin mój kazałem nową modłą robić w gabinecie*', see: *Diariusz*, c. 1395. Under the date of 31 August 1748, we read: '*Szczęśliwie stanęliśmy w Nieświeżu y stanąłem w mieście w pałacu, gdyż w zamku reparaują garderoby nowe murują z fundamentów*', see: *Diariusz*, c. 1602. In March 1749 he noted: '*Stanąłem w pałacu w mieście [Nieświeżu], ponieważ w Zamku mury niepokończone, osobliwie w naszych pokojach*', see: 'Diary', c. 1645.

34 Rafał Jankowski, Śmierć matki i bliskich Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki, p. 205.

35 'Ku południowi o tej godzinie jak tu w tym kalendarzu pisze było zaćmienie słoneczne dosyć wielkie, bo tylko słońca widać było jak na nowiu miesiąca, kalendarz zgadł, ale niech dobroć Boska broni, ażeby złe skutki zaćmienia zgadł', 'Diary', c. 1594.

him, since two weeks later he wrote: '[...] we saw an eclipse, quite large, may the goodness of God protect us from the plague, how this calendar scares us [...].'³⁶ Despair, disbelief and powerlessness accompanied Rybeńko when the information of the death of his beloved 17-year-old son Janusz reached him. In his diary he wrote as follows: '[...] we were orphaned by him as parents [...] my wife and I were in such despair that we almost died of grief, and if they hadn't let blood from us both we probably wouldn't have lived [...].'³⁷ Certainly, the moment of the passing away of his wife Franciszka Urszula was extremely difficult for Rybeńko as well, as is evidenced by the fact that he made an entry about her death 'in the second week'³⁸ afterwards. A separate issue, definitely requiring elaboration in a separate article, is the fact that he quickly found solace for his pain in the arms of the aforementioned Anna Radziwiłł (née Mycielska).³⁹

Two approaches to this diaristic text can be detected in Polish historiography: one was presented by Alojzy Sajkowski, a Poznań-based diary researcher, who advocates a reserved approach to the value of this historical source,⁴⁰ while the other opposing position is presented by Teresa Zielińska. According to her, Rybeńko's literary work is 'a piece of literature still underestimated by historians, which, however, deserves more attention, primarily because of its systematic and long-term writing',⁴¹ Jerzy Dygdała recently took a stance on this in the pages of the introduction to the edition devoted to the travels of this Lithuanian magnate. He pointed out that the most interesting passages relating to the long journey which Rybeńko made through European countries, are 'touching', similarly to descriptions of him soliciting the hand of his future wife Franciszka Urszula.⁴² It should be recalled what purpose Radziwiłł had when he wrote the diary. He was producing it bearing in mind future readers, i.e. his children, in the eyes of whom he intended to appear as an exemplary head of the noble household, caring for its interests and striving for its splendour.⁴³ This is confirmed by his words written at the end of 1750. Thus, under the date of 31 December, we read: '[...] let this calendar, the works, the toils and the misfortunes of mine *ad perpetuam memoriam* lie, so that *ultimus existens* Karol, my son, weighs my work, and with God's

36 'widzieliśmy miesięczne zaćmienie dosyć duże, niech dobroć Boska plagę odmieni od nas jak ten kalendarz straszy', 'Diary', c. 1597.

37 '[...] osierocił nas rodziców [...] myśmy byli z żoną moją w takiej rozpacz, żeśmy mało nie pomarli z żalu y żeby nam obojgu krwi nie puścili pewnie byśmy nie żyli [...]', 'Diary', c. 1752–1753.

38 'w drugim tygodniu', From 23 May 1753, 'Diary', c. 1912.

39 Andrzej Stroynowski, *Od Rybeńki do 'Panie Kochanku'*, p. 482.

40 Alojzy Sajkowski, *op. cit.*, p. 133–135.

41 Teresa Zielińska, Więź rodowa domu radziwiłłowskiego w świetle diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki, in: *Miscellanea Historico-Archivistica*, 1989, t. 3, p. 175.

42 Jerzy Dygdała, *Wstęp*, p. 11.

43 Rafał Jankowski, Śmierć matki i bliskich Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki, p. 205.

help shall endure in all his tribulations [...].'⁴⁴ It was evidence of his 'hard work' performed for the benefit of the state, the Church and the family, as well as a tool for creating a certain image of him and the Radziwiłł house itself.

Despite diverging opinions about the source, it continues to be used in various studies. Based on its entries, researchers analyse aspects related, for example, to the health of the Grand Hetman of Lithuania and the voivode of Vilnius⁴⁵ and his family members,⁴⁶ as well as the festivals and events⁴⁷ celebrated by the magnates of the Grand Duchy of Lithuania. They analyse the family propaganda⁴⁸ put out by members of the family, the journeys⁴⁹ made, the organised hunting

44 '[...] *ten kalendarz niech prac, trudów y nieszczęścia mego ad perpetuum memoriam leży, ażeby ultimus existens syn mój Karol zważył prace moje y z wolą Bożą znoszenie się we wszystkich utrapieniach swoich* przecinek między [...]'~a Diary, c. 1766.

45 Krzysztof Zuba, Michał Kazimierz Radziwiłł (1702–1762) – portret psychofizyczny, in: *Medycyna Nowożytna*, 2002, t. 9/1, p. 53–84.

46 Bernadetta Manyś, O problemach zdrowotnych magnackich dzieci w XVIII w. na przykładzie potomstwa Michała Kazimierza Radziwiłła zw. Rybeńko i Anny z Mycielskich Radziwiłłowej, in: *Medycyna Nowożytna*, 2018, t. 24, p. 85–102; Iwona Maciejewska, Niespełnione marzenie o potomku Magdaleny i Hieronima Radziwiłłów. Jak opisać bolesny problem?, in: *Analecta. Studia i materiały z dziejów nauki*, 2020, vol. 2, p. 97–113.

47 Hanna Osiecka-Samsonowicz, O dwóch funeralnych fundacjach Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 2020, t. 82/3, p. 367–400; Rafał Jankowski, Śmierć matki i bliskich Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki, p. 203–218.

48 Jarosław Pietrzak, Dziedzic królewskiej purpury. Słowo i obraz w propagandowych działaniach Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki względem przejęcia dziedzictwa Sobieskich, in: *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Społeczne*, No 14/3 (2016), p. 99–131; Teresa Zielińska, Propaganda świetności domu radziwiłłowskiego epoki Michała K. Radziwiłła Rybeńki w ówczesnych 'środkach masowego przekazu', in: *Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI–XVIII w. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, ed. Teresa Chynczewska-Hennel, Warszawa: Wydawnictwo Fundacji 'Historia pro Futuro', 1993, p. 205–214; Andrzej Stroynowski, *Od Rybeńki do 'Panie Kochanku'*, p. 482.

49 Jerzy Dygdała, Młody magnat na dreźnieńskim dworze Augusta Mocnego. Fragment europejskiej podróży Michała Kazimierza Radziwiłła z 1722 roku, in: *Stosunki polsko-niemieckie w XVI–XVIII wieku (Materiały konferencji naukowej Kielce – Szydłowiec, 19–21 października 2000)*, ed. Jacek Wójcicka, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2002, p. 205–223; Michał Szerszeń, Radziwiłłowie nad Sekwaną i Tamizą. Karol Stanisław Radziwiłł i Michał Kazimierz Rybeńko – spojrzenie ojca i syna, in: *Anglosasi, Francuzi i Polacy – wzajemny wizerunek dawniej i dziś*, ed. Piotr Guzowski, Małgorzata Kamecka, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2005, p. 87–99; Michał Szerszeń, Rejs Michała Kazimierza Radziwiłła, p. 367–384; Paweł Gad, Podróż zagraniczna młodego magnata w świetle diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki, in: *Codziennosc i niecodziennosc oświeconych*, t. 2: *W rezydencji, w podróży i na scenie publicznej*, ed. Bożena Mazurkova, Szymon Piotr Dąbrowski, Małgorzata Marcinkowska, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2013, p. 77–88; Andrea Mariani, Podróż zagraniczna Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki (1721–1723). Między tożsamością rodową a poczuciem przynależności do arystokracji europejskiej, in: *Europejski wiek osiemnasty: uniwersalizm myśli, różnorodność dróg*, ed. Marek Dębowski, Anna Grześkowiak-Krwawicz, Michał Zwierzykowski, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego 'Societas Vistulana', p. 211–220.

trips,⁵⁰ and political and military activities,⁵¹ and finally, they take a closer look at relations between family members⁵² and Rybeńko's religiosity.⁵³ As we can see, their attention is drawn to Radziwiłł's activities in various fields.⁵⁴

Based on an analysis of the copy of the diary, we can divide the entries into two categories. The first refer to entries written when Rybeńko was in Vilnius, the so-called 'direct' reports. The second type concerns information from guests⁵⁵ who came to see him or information sent by post,⁵⁶ telling him what happened in the

- 50 Andrea Mariani, O XVIII-wiecznych praktykach łowieckich w świetle diariusza księcia Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki, in: *Europejskie tradycje łowieckie*, ed. Tadeusz J. Żuchowski, Warszawa: Muzeum Łowiectwa i Jeździectwa, 2013, p. 67–75.
- 51 Andrzej Kamerdyn, Postawa Michała Kazimierza Radziwiłła w czasie wojny o sukcesję polską 1733–1735 w świetle rękopiśmiennego diariusza hetmana, in: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, ed. Mirosław Nagielski, Karol Żojdź, Warszawa: Wydawnictwo DiG, p. 281–298.
- 52 Bernadetta Manyś, *Anna Katarzyna z Sanguszków Radziwiłłowa i Michał Kazimierz Radziwiłł Rybeńko. Relacje matki z synem na podstawie diariusza wojewody wileńskiego*, in: *Kulturowe wzorce a społeczna praktyka. Studia z dziejów kobiet*, ed. Agnieszka Jakuboszczak, Przemysław Matusik, Poznań: Instytut Historii UAM, 2012, p. 127–141; Iwona Maciejewska, *Matrony i kawalerowie służący Ojczyźnie*, p. 28–40; Teresa Zielińska, *Więź rodowa domu radziwiłłowskiego w świetle diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki*, p. 175–201; Paweł Gad, *Hieronim Florian ks. Radziwiłł (1715–1760) ofiara czarnej legendy?*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2022.
- 53 The University of Vytautas the Great has produced a doctoral dissertation written by Vika Veličkaitė, *Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės (1702–1762) maldingumo raiškis jo dienoraščių duomenimis*. The work is awaiting defence.
- 54 Agata Muszyńska, Starania Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki o rękę Marii Zofii z Sieniawskich, in: *Codziennosc i niecodziennosc oświeconych*, part 2: *W rezydencji, w podróży i na scenie publicznej*, ed. Bożena Mazurkova, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, p. 89–100; Anna Penkała-Jastrzębska, Problematyczne konkury. Nieznane okoliczności starań Michała Kazimierza Radziwiłła (1702–1762) o rękę Marii Zofii Sieniawskiej (1699–1771), in: *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, 2019, t. 50/3, p. 85–108; Andrzej Stroynowski, Zmiany pozycji ordynatów nieświęskich w XVIII wieku, in: *Przegląd nauk historycznych*, 2020/XIX, No 1, p. 103–131; Rafał Jankowski, Studium postaci na podstawie warunków zatrudnienia profesora matematyki de Toux u Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki, in: *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, 2012, No 3 (5), p. 183–192. See also: Rafał Jankowski, Suplika Józefa Weszela dyrektora archiwum i biblioteki w Nieświeżu skierowana do Michała Kazimierza Radziwiłła zw. Rybeńko, in: *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, 2017, No 8 (10), p. 67–79.
- 55 Under the date of 11 February 1738 it noted: 'I went to dinner in Alba, where the Vilnius deputies came: Tyzenhauz, the staroste of Intur, Mąkiewicz noviter elected y Czyż the judge of Vilnius' (*Jeździłem na wieczernie do Alby gdzie przybyli deputaci wileńscy Tyzenhauz starosta inturski, Mąkiewicz noviter obrani y Czyż sędzia grodzki wileński*), see: 'Diary', c. 884.
- 56 For instance, in 1728, under the date of 27 January, he noted: 'In the morning I sent the Vilnius letters' (*rano expediowałem pocztę wileńską*), see: 'Diary', c. 231. We find a similar entry under the date of 8 August 1739: 'In the morning I sent letters to Vilnius and Warsaw (*Z rana do Wilna y Warszawy expediowałem pocztę*)', see: 'Diary', c. 1003. In 1734, on 30 January, we read: 'I haven't been to the rooms for some of my business. The post brought that the Grand Marshal of Lithuania Aleksander Sapieha [d]ie 4 eiusdem in Vilnius facis cessit, I ate lunch at the prince regimental Grand Duchy of Lithuania, I had dinner at home' (*nie byłem na pokojach dla niektórych interesów moich. Poczta przyniosła, że marszałek wielki litewski Aleksander Sapieha [d]ie 4 eiusdem w Wilnie facis cessit, obiad jadłem u xiążęcia regimentarza W.X.Lit., wieczernie u siebie*), see 'Diary', c. 624. In 1734, under the date of 30 January, we read: [1737] 'Today we received the news that Vilnius had been on fire for three days' (*Dziś przyszła wiadomość, że Wilno przez trzy dni się paląc funditus zgorzało*), see: 'Diary', c. 833.

city during his absence, the so-called ‘indirect’ reports. After 1745, when he took over the position of governor of Vilnius,⁵⁷ we can observe the intensified sending and receiving of Vilnius (Lithuanian) post. Most entries, however, belong to the first category. So far, it has been possible to detect entries from the following years: 1725–1726, 1728–1729, 1731–1732, 1735–1737, 1741, 1743 and 1745–1761. Among them, we can distinguish those from the period when Radziwiłł did not hold the office of governor of Vilnius (11 years), and those when he was the city supervisor (17).⁵⁸ In most of the cases analysed, Radziwiłł came to Vilnius once a year.⁵⁹ His longest stay was recorded in 1728, when he spent four and a half months near Vilnius and in the city itself (from 7 April to 16 August).⁶⁰

The source reveals, to a large extent, the history of Rybeńko’s political life in the capital of the Grand Duchy of Lithuania, and its entries focus on: a) matters relating to the foundation of the Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania (concerning this topic, they especially allow an analysis of the ceremony related to its establishment);⁶¹ b) the Tribunal’s deliberations and the cases dealt with there; c) the exercised judgements (mainly military ones); d) the meetings held with other dignitaries and the nobility; and e) ‘conferences’ held in the presence of Michał Jan Zienkowicz (1670–1762), the Bishop of Vilnius, or before Józef Stanisław Sapieha (1708–1754), the Bishop Coadjutor of Vilnius, an extraordinarily ambitious and politically active man.⁶²

The diary kept by Rybeńko therefore depicts the functioning of the city mainly during the Tribunal’s deliberations, although it should be emphasised that the information in its pages mostly stresses the characteristics of the nobility arriving in the city, Church services, and meetings led by Radziwiłł accompanying sessions of the court which aimed at reaching a compromise or bringing about reconciliation between feuding parties. From Rybeńko’s perspective, these topics were crucial and worth noting.

In addition to the above-mentioned issues, he also devoted a lot of space in his diary to his social life, the meetings he held, the dinners and suppers he gave, and the sumptuous balls at which he received distinguished guests. This is hardly surprising, after all, as these meetings were an indispensable part of the political culture of the

57 For example, 19 July 1750: ‘I picked it up by post from Warsaw and Vilnius’ (*Pocztym odebrał z Warszawy y Wilna*), see: ‘Diary’, c. 1726.

58 Przemysław Waingertner, *Włodarze województwa łódzkiego*, Łódź: Polskie Towarzystwo Historyczne, 2014, p. 8.

59 Exceptions include, for instance, the years: 1728, 1745, 1748 and 1749.

60 ‘Diary’, c. 234–271.

61 ‘Diary’, c. 244–245.

62 Zofia Zielińska, Sapieha Józef Stanisław (1708–1754), in: *PSB*, t. XXXV, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Ossolineum, 1994, p. 24–27. See also: *Z dawnych podróży. Fragmenty dziennika i wybrane listy biskupa koadiutora wileńskiego Józefa Sapiehy (1708–1754)*, read from the manuscript, with an introduction and comments by Paula Magdalena Wydziałkowska, Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 2020, p. 13–16.

time. The hum of conversations from the chamber of the Tribunal moved to the halls of the mansions occupied by dignitaries residing in Vilnius. This was where deals on various major and minor issues and agreements were often made, or policies were worked out.⁶³ It was a time not only of political talk, but also of entertainment, as expressed, for example, in an entry dated 27 April 1749, when he wrote: 'After the sermon and service at St John's Church, the entire Tribunal, together with the ladies present here in Vilnius, first dinner and later supper were served and a ball given, greatly joyful and beautiful was the company. We danced till late, I drank a little.'⁶⁴

The source also presents family feasts and occasional festivities in which Rybeńko participated while residing in Vilnius, or which he or his family celebrated while staying there. The information about them, in a way, completes the picture of the events celebrated in the capital (mainly by the magnates and the nobility), often organised at a moment when the Vilnius governor and state dignitaries were present.⁶⁵ Among them we find, to take an example, acts of ordination, e.g. in 1728 Radziwiłł, together with Franciszka Urszula, participated in the act of ordination of Miss Dąbrowska, the Marshal of Ukmergė,⁶⁶ which took place in the friary of the Discalced Carmelites.⁶⁷ In 1746 he took part in the act of ordination of Łojka, the regimental captain, who joined the Order of the Discalced Carmelites.⁶⁸ He was also one of participants in *prymices*,⁶⁹ a ceremony on the occasion of the anniversary

63 Under the date of 28 April 1748, he noted: 'I was giving a banquet, I had a lot of people at home and the whole day was spent thinking about it' (*Sprawowałem bankiet, bardzo wiele ludzi miałem u siebie y tak cały dzień na kombinowaniu zszedł*), see: 'Diary', c. 1578.

64 'Po kazaniu y nabożeństwie w kościele Świętego Jana cały Trybunał y z Damami tu w Wilnie przytomnemi, tak obiad jako y kolacyą z balem dawalem y barzo wesola y piękna byla kompania. Do późna tańcowałiśmy, jam się trochę napił', 'Diary', c. 1653.

65 Bernadetta Manyś, *Uroczystości rodzinne w Wilnie w czasach Augusta III*, Poznań: wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2014.

66 'Diary', c. 251. It is likely that this was the daughter of Marcin Józef Dąbrowski, who since 1737 had held the office of Marshal of Ukmergė, see: *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1, p. 432–433, No 3218.

67 A monastery functioning at the Church of St Joseph the Betrothed.

68 'Diary', c. 1429.

69 Under the date of 27 June 1728, he noted: 'I attended the primice of the Jesuit priest [Wincenty Piotr] Wól[1]owicz in the novitiate of these priests, who, being the referendary of the Grand Duchy of Lithuania having two wives with whom he had six sons, and two daughters, leaving them, for the *patrum Soc. Jesu* stopped by, where I ate lunch and at vespers, I had dinner [...] we ate and danced' (*Byłem na primicyi księdza jezuity [Wincentego Piotra] Wól[1]owicza w nowicjacie tychże księży, który będąc referendarzem W.X.Lit. y dwie żony miawszy z którymi miał sześciu synów y dwie córki porzuciwszy do zakonu patrum Soc. Jesu wstąpił, gdzie y obiad jadłem y na niesporze byłem kolacyją [...] jedliśmy y tańcowałi*), see: 'Diary', c. 261. See also: *Urządnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, ed. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994, p. 174, No 1380.

of a birth,⁷⁰ baptismal ceremonies,⁷¹ the assumption of office (an account, for example, of taking up the office of the governor of Vilnius by Michał Serwacy Korybut Wiśniowiecki [1680–1745]⁷² in 1736),⁷³ wedding ceremonies,⁷⁴ or funerals (e.g. on 19 April 1755 he participated in the burial of the heart of the bishop coadjutor which was laid to rest in the Church of the Missionary Fathers).⁷⁵ Thus, this literary source reveals an image of everyday life in Vilnius at a time when the city governor and the nobility, who came in large numbers for the Tribunal’s deliberations, were present. It should be remembered, however, that the information included in the diary was very general, and limited to specifying only who celebrated together, and with whom, where, and under what circumstances.

The city’s religious life is yet another area that we can analyse to some extent thanks to the entries in the diary of Rybeńko. As a believer, and also as a person connected with some city churches, he made meticulous entries about Mass and the sermons he listened to, and the services he attended each day. Among them, we can read about ordinary (public) and extraordinary processions in the streets of Vilnius, in which, as we can guess, the city’s residents participated in large numbers. Thus, in 1728 he noted under the date of 25 April a procession on the occasion of the day of St Mark the Evangelist, during which the residents of Vilnius and its suburbs prayed for good crops.⁷⁶ In the same year, but on 19 June, he participated in a procession bringing to three Jesuit churches in Vilnius (St Casimir’s, St John’s and St Raphael’s) the relics of St Stanislaus Kostka and St Aloysius Gonzaga,⁷⁷ who were both canonised in 1726. It is worth mentioning here that on the day after the introduction of the relics, the Jesuits organised a show of fireworks at ‘the High Castle’ which could be seen by Rybeńko.⁷⁸ Based on an analysis of the source material, we can see the leading role of the parish Church of St Johns⁷⁹ in

70 In 1728 he wrote: ‘On the 13th I attended a service at the Franciscan monastery and in the year 27 I happily started, dinner and supper at my home where I had the strength of worthy people and I celebrated a ball that day’ (*Die 1[3] byłem na nabożeństwie u Franciszkanów y rok 27 szczęśliwie zacząłem, obiad y wieczrze jadłem u siebie na którym miałem siła godnych ludzi y bal sprawowałem tegoż dnia [...]*), see: ‘Diary’, c. 261.

71 ‘Diary’, c. 257, 492, 1580.

72 Ilona Czamańska, *op. cit.*, p. 405–436.

73 ‘Diary’, c. 761–764. See: *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1, p. 197, No 1125.

74 ‘Diary’, c. 1958.

75 ‘Diary’, c. 249.

76 ‘Diary’, c. 249.

77 ‘Diary’, c. 261. See also: Andrea Mariani, *Duszpasterstwo jezuitów nieświeskich w XVII–XVIII wieku. Między ideałem potrydenckim a lokalnymi uwarunkowaniami*, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2016, vol. 2, p. 69, note 132.

78 ‘Diary’, c. 262.

79 Bernadetta Manyś, *Wstęp*, in: *Dwa XVIII-wieczne diariusze wileńskiego kościoła pw. św. św. Janów – edycja źródłowa i opracowanie*, cz. 2: *Dyjariusz albo notacje roku całego, to jest 1742*, elaborated by Bernadetta Manyś, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2018, p. IX–XI. There is also literature on the subject.

the religious life of the capital, where Rybeńko was a frequent visitor. We should bear in mind that this church also played an academic role, but, interestingly enough, Rybeńko did not write about its function very often in this way.

His attention was also drawn to the disasters that haunted Vilnius, especially fires. One is mentioned during his stay in the capital of the Grand Duchy of Lithuania in 1728. In the diary we read: 'Vilnius was severely engulfed by fire in my neighbourhood, for this reason I had to move all my belongings to my palace outside the Vilnius Gate and the Lord Most High saved my residence, at four o'clock the fire ended, having destroyed 38 houses or tenements [...]'.⁸⁰ We find several similar entries in the diary, and they are both direct and indirect in their nature. Radziwiłł learned quite often about disasters 'second hand'. This was the case with the fire that broke out in 1737, and under the date of 5 June he wrote: 'Today the news came that for three days Vilnius was on fire and *funditus*⁸¹ has burned [...]',⁸² while three days later, on 8 June, he noted that the news had reached him that 'Vilnius has burned and barely a third of it survived [...]'.⁸³ As we know, the fire broke out at around 11 o'clock in the morning, and consumed buildings located especially in the northern part of the city.⁸⁴ Because of this, and especially due to the losses that Vilnius suffered both in buildings and people, the session of the Tribunal was postponed for six weeks. The description provided by Rybeńko is quite drastic, as he writes about people who were burned alive, as well as those whose bodies were burned after they lost their lives in the conflagration. He wrote about smoldering and fumigated apartments to which the inhabitants could not return any more. The entry he made is a kind of list of the losses suffered by the capital of Lithuania concerning religious buildings, such as churches and monasteries,⁸⁵ which were burned down at that time. Losses were also suffered by Rybeńko himself, for, as he noted: '[...] my palace was also in danger, however, with the Lord's protection, ended only with the kitchen and the stables'.⁸⁶ The fire mentioned by Rybeńko is one of the five 'great fires' that swept through the Lithuanian capital.⁸⁷ The picture of the losses incurred, as presented by the gov-

80 'Wilno się ciężko zajęło ogniem w sąsiedztwie moim, dlaczego musiałem wszystkie rzeczy wywieść do palacu mego za wileńską Bromą stojącego, przecież Pan najwyższy uchował, rezydencyą moją o godzinie czwartej pożar się skączył, zniószy 38 domów lub kamienic [...]', see: 'Diary', c. 256.

81 Completely.

82 'Dziś przyszła wiadomość, że Wilno przez trzy dni się paląc *funditus* zgorzało [...]', see: 'Diary', c. 833.

83 'Wilno zgorzało y ledwo trzecia część się została [...]', see: 'Diary', c. 833.

84 Andrzej Karpiński, *Pożary w miastach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa ekonomiczne, społeczne, kulturowe. Katalog*, in cooperation with Emil Kalinowski, Elżbieta Nowosielska, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, p. 191.

85 Compare: Andrzej Karpiński, *op. cit.*, p. 191.

86 '[...] y mój był palac w wielkim strachu, przecież Pan y Bóg mój bronil, na kuchni i stajni się skończyło', see: 'Diary', c. 833/834.

87 The fire began on 2 June 1737, see: Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno od początku jego do roku 1750*, t. 2, Wilno: wydanie Adama Zawadzkiego, 1840, p. 89.

ernor, coincides to a large extent with the narrative which can be found on the pages of the *Kurier Polski*.⁸⁸ It is worth adding here that Radziwiłł significantly emphasised the loss of human life, which we do not find in the aforementioned newspaper, thus showing to some extent the scale of the fire.

The diary also includes information about the fire of 1748. From a letter received on 24 June, the governor of Vilnius learned: ‘[...] that with unheard-of damage the city of Vilnius burned down and my palaces burned on the day of the eleventh *praesentis*. May God’s will be done and may he have mercy on poor people.’⁸⁹ And while the aftermath of this fire is well described in historiography, it is worth noting that we did not have information on whether and what measures were taken to rebuild the capital city.⁹⁰ Meanwhile, the diary indicates that a few days after receiving this sad news, Radziwiłł went to Vilnius with his wife and children.⁹¹ According to a record he made, Franciszka Urszula and their daughters stayed in nearby Nemėža, while Michał Kazimierz was based with his sons at the Vilnius Arsenal. This was probably because none of Radziwiłł’s properties were suitable for hosting the governor and his family. In addition to matters relating to the assembly of the *sejm*,⁹² which was founded that year, as well as the organised court sessions,⁹³ his time was also taken up by the problem of the burnt city. For this very reason, on the afternoon of 23 August, a so-called ‘*consilium*’ was held in Antakalnis, in the palace of the Bishop Coadjutor Józef Stanisław Sapieha. However, we do not know who took part in it, except for Rybeńko and the resolute bishop, or what decisions were made during it, and we can only guess that the talks also took place with the participation of the municipal authorities. What is known, however, is that the assembled people discussed the following ‘[...] how to *succurrere rebus lapsis*’⁹⁴ after such a great fire⁹⁵. We can guess that the concern of the Vilnius governor flowed on one hand from the losses suffered by the residents of Vilnius, and on the other hand from the damage he himself incurred. As it turned out, this difficult situation did not discourage

88 We can also find information about the fire on the pages of the paper *Kurier Polski* (KP), KP 1737, No 24, from Vilnius 9 VI 1737; KP 1737, No 25, from Vilnius 9 VI 1737.

89 ‘[...] że z niesłychaną szkodą miasto Wilno zgorzało y moje pałace się popaliły dnia jedenastego praesentis. Niech się wola Boża dzieje a niech ma miłosierdzie nad ubogimi ludźmi’, see: ‘Diary’, c. 1589.

90 Bernadetta Manyś, ‘Przecznacy wodzu Litwy Palemonie, Twoja stolica często w ogniu płonie’. Obraz Wilna po pożarach z 1748 i 1749 roku na podstawie relacji Bazylego Bonifacego Jachimowicza, in: ‘Trzeba dyscypliny – bez niej nie da się pasji składnie wyrazić...’. *Studia z dziejów nowożytnych (XVI–XVIII w.). Praca dedykowana Prof. Marianowi Drozdowskiemu z okazji 65 rocznicy urodzin*, ed. Maciej Forycki, Adam Perłakowski, Filip Wolański, Poznań: Instytut Historii UAM, p. 287–302. See also: Józef Ignacy Kraszewski, *op. cit.*, p. 90–94; Andrzej Karpieński, *op. cit.*, p. 191.

91 ‘Diary’, c. 1596.

92 ‘Diary’, c. 1598–1599.

93 ‘Diary’, c. 1599–1600.

94 Helping a fallen city.

95 ‘[...] jak po tak wielkim pożarze *succurrere rebus lapsis*’, see: ‘Diary’, c. 1600.

Rybeńko from investing; what is more, the destruction of his palaces gave him an impetus for rebuilding them. As early as during the same stay, he decided to purchase one of the tenements conterminous with the mansion located on Trocka Street, with the aim of expanding it.⁹⁶

In the source left by Radziwiłł we also find a report of the third great fire that haunted Vilnius, this time in 1749. Under the date of 11 June we can read the following: 'I received information that on the eighth day *praesentis* Vilnius burned extensively, more severely than last year, the Town Hall, the Church of St Casimir and many others *infavillam*, at ten o'clock before noon such misfortune of this year, the capital city burns twice [...].'⁹⁷ This information clearly worried Rybeńko. It is known that also at this time a meeting of the governor, the bishop and representatives of the municipal authorities took place. Its purpose was to discuss tasks aimed at the 'reparation of the city' after such a 'heavy' fire.⁹⁸ Vilnius suffered huge losses as a result of two fires that occurred in a short period of time. The result of the ongoing talks was a document, signed by Radziwiłł, which was a resolution on the established order in the city and safety from the fire.⁹⁹ There was one major problem connected with the reconstruction of the city, and that was the lack of money. This issue became the subject of talks held with King August III himself, whom the governor asked to allocate an appropriate sum for the city's reconstruction, and a sum to the amount of 10,000 Polish zlotys was successfully obtained.¹⁰⁰ As is well known, this was not the end of the struggles with fire of Gediminas' city. A great fire broke out in Vilnius in 1760,¹⁰¹ but Rybeńko did not note down the event.

In conclusion, bearing in mind the specifics of the diary and how it was written down, and taking into account different opinions on this literary source in Polish historiography, we can state that it is interesting material for studying various issues related to the functioning of the capital of the Grand Duchy of Lithuania. It should be added, however, that the picture emerging from the entries concerns mainly the nobility who resided there or came to the city due to the presence of the governor and in order to settle their own interests (*sejmik* sessions, Tribunal meetings, court sessions conducted by Michał Kazimierz Radziwiłł), or in order to enter Rybeńko's sphere of influence. Let us make it clear that we are dealing here more with a picture of the political activities and attempts or arrangements made by Rybeńko, mainly

96 'Diary', c. 1600.

97 'Odebrałem, że dnia ósmego praesentis Wilno ciężko pogorzało, ciężej jak przeszłego roku, Ratusz, kościół Świętego Kazimierza y siła innych infavillam, o godzinie dziesiątej z południa ta nieszczęśliwość roku nie wyszło te stołeczne miasto dwa razy się pali [...]; 'Diary', c. 1662.

98 'Diary', c. 1668.

99 'Diary', c. 1669.

100 'Diary', c. 1743–1744.

101 Bernadetta Manyś, 1760 metų gaisro Vilniuje pasekmės, remiantis *Kurier Litewski* pranešimais, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2017/2, p. 167–180.

on the occasion of the sessions of the Crown Tribunal, rather than of the city in a broader sense (that is, its walls, buildings, or the characteristics of its inhabitants). This state of affairs is, of course, due to what Rybeńko did, and what interested him, and, after all, he was describing his stays in Vilnius from his perspective, and this perspective was limited mainly to political, and less often economic, issues.

Therefore, he provided the future reader with some basic information, that is, who, with whom, where, on what matter, and possibly, under what circumstances. It is worth noting that in the narrative contained in the pages of the diary, Vilnius is only a background for life, full of meetings, political deals, dinner parties and balls held for and by the nobility. Even though the picture created is immensely interesting, and provides a good starting point for further research, it should be made clear that it is monochromatic, as its main role was played by one social class, namely the wealthy Catholic nobility. We will not find information about the townspeople, merchants or artisans, or about fairs, markets or products sold by Vilnius residents. The clergy are generally represented by bishops, or by the friars Radziwiłł met during religious services or with whom he held meetings on important political matters. Vilnius as a religious centre is shown through the prism of the religiosity of the author of the discussed source. Only reports of catastrophic fires tell us something more about the Lithuanian capital in the context of its urban space and the losses suffered by its inhabitants.

Published Sources and Literature

Kuryer Polski, 1737, no. 24, no. 25.

Podróże litewskiego magnata do Gdańska, Człuchowa, a nawet dalej... Fragmenty 'Diariusza' Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeńki z lat 1725, 1737 i 1752, ed.

Jerzy Dygdała, Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013

Z dawnych podróży. Fragmenty diariusza i wybrane listy biskupa koadiutora wileńskiego Józefa Sapięhy (1708–1754), read from the manuscript, with an introduction and comments by Paula Magdalena Wydziałkowska, Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 2020.

Anusik Zbigniew, Stroynowski Andrzej, Radziwiłł Hieronim Wincenty (1759–1786), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Ossolineum, 1987, p. 188–190.

Anusik Zbigniew, Stroynowski Andrzej, Radziwiłłowie w epoce saskiej. Zarys dziejów politycznych i majątkowych, in: *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica*, 1989, t. 33, p. 29–58.

Czamańska Ilona, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007.

Dudek Agnieszka, *Noms propres français dans le récit de voyage polonais: Kopia diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko” (1702–1762), hetmana wielkiego litewskiego i wojewody wileńskiego z zapiskami z lat [1702] 1719–1761 r. de Michał Kazimierz Radziwiłł «Rybeńko»*, Cracow: Jagielloonian University, 2014, PhD thesis written under the scientific supervision of prof. Anna Bochnak.

Dygdała Jerzy, Młody magnat na dreźnieńskim dworze Augusta Mocnego. Fragment europejskiej podróży Michała Kazimierza Radziwiłła z 1722 roku, in: *Stosunki polsko-niemieckie w XVI–XVIII wieku (Materiały konferencji naukowej Kielce – Szydłowiec, 19–21 października 2000)*, ed. Jacek Wijaczka, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2002, p. 205–223.

Dygdała Jerzy, Wstęp, in: *Podróże litewskiego magnata do Gdańska, Człuchowa, a nawet dalej...*

- Fragmety „Diariusza” Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński” z lat 1721, 1737 i 1752*, ed. Jerzy Dygdała, Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013, p. 7–26.
- Dymnicka-Woloszyńska Hanna, Radziwiłł Michał Kazimierz zw. Rybeńko (1702–1762), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Ossolineum, 1987, p. 299–306.
- Dymnicka-Woloszyńska Hanna, Radziwiłłowa Anna Ludwika (1729–1771), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Ossolineum, 1987, p. 387–388.
- Gad Paweł, *Hieronim Florian ks. Radziwiłł (1715–1760) – ofiara czarnej legendy?*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2022.
- Gad Paweł, Podróż zagraniczną młodego magnata w świetle diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński”, in: *Codziennosc i niecodziennosc oświeconych*, part 2: *W rezydencji, w podróży i na scenie publicznej*, ed. Bożena Mazurkowska, Szymon Piotr Dąbrowski, Małgorzata Marcinkowska, t. 2, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013, p. 77–88.
- Jakuboszczak Agnieszka, Manyś Bernadeta, Interesa światowe i sprawy rodzinne w korespondencji Teofili z Leszczyńskich Wiśniowieckiej (1680–1757), in: *Balkanica Posnaniensia*, 2022, t. 29, p. 145–168.
- Jankowski Rafał, Studium postaci na podstawie warunków zatrudnienia profesora matematyki de Toux u Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński”, in: *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, 2012, no. 3 (5), p. 183–192.
- Jankowski Rafał, Suplika Józefa Weszela dyrektora archiwum i biblioteki w Nieświeżu skierowana do Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko”, in: *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, 2017, no. 8 (10), p. 67–79.
- Jankowski Rafał, Śmierć matki i bliskich Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński” (1702–1762) w świetle jego diariusza, in: *Miscellanea Historico-Archivistica*, 2015, t. 22, p. 203–218.
- Kamerdyń Andrzej, Postawa Michała Kazimierza Radziwiłła w czasie wojny o sukcesję polską 1733–1735 w świetle rękopiśmiennego diariusza hetmana, in: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, ed. Mirosław Nagielski, Karol Żojdź, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2017, p. 281–298.
- Karkucińska Wanda, *Anna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746)*, Warszawa: Semper, 2000.
- Karpiński Andrzej, *Pożary w miastach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa ekonomiczne, społeczne, kulturowe. Katalog*, in cooperation with Emil Kalinowski, Elżbieta Nowosielska, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2020.
- Kowalczyk Małgorzata Ewa, „Żona śliczna, poczciwa i wszelkich cnót pełna”, czyli historia życia Anny Ludwiki z Mycielskich u boku dwóch Radziwiłłów (Leona Michała, a po jego śmierci Michała Kazimierza „Rybeńko”), in: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, ed. Mirosław Nagielski, Karol Żojdź, Warszawa: Wydawnictwo DiG, p. 321–331.
- Kraszewski Józef Ignacy, *Wilno od początku jego do roku 1750*, t. 2, Wilno: wydanie Adama Zawadzkiego, 1840.
- Królikowski Bohdan, *Wśród Sarmatów. Radziwiłłowie i pamiętnikarze*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2000.
- Krzywy Roman, Dusza rogata. Autobiograficzny wiersz Anny Ludwiki z Mycielskich Radziwiłłowej, in: *Pamiętnik Literacki*, 2018, no. 4, p. 251–270.
- Kucharski Adam, *Theatrum peregrinandi. Poznawcze aspekty staropolskich podróży w epoce późnego baroku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2013, p. 49–66.
- Łachacz Klaudia, *Pokaż całemu światu, że mnie cokolwiek kochasz. O sposobach wyrażania uczuć w listach Franciszki Urszuli z Wiśniowieckich Radziwiłłowej do męża Michała Kazimierza Radziwiłła Rybeński*, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2017.
- Maciejewska Iwona, Matrony i kawalerowie służący Ojczyźnie – portret członków Radziwiłłowskiej rodziny z przemilczeniem w tle, in: *Napis*, 2013, t. XIX, p. 28–40.
- Maciejewska Iwona, *Miłość i erotyzm w piśmiennictwie czasów saskich*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2013.
- Maciejewska Iwona, Nie tylko pochwała rodu – O znaczeniu ramy wydawniczej Komedyj i tragedij Franciszki Urszuli Radziwiłłowej w upamiętnieniu pierwszej polskiej dramatopisarki, in: *Napis*, 2020, t. 26, p. 249–263.
- Maciejewska Iwona, Niespełnione marzenie o potomku Magdaleny i Hieronima Radziwiłłów. Jak opisać bolesny problem?, in: *Analecta. Studia i materiały z dziejów nauki*, 2020, vol. 2, p. 97–113.

- Manyś Bernadetta, „Przecznacy wodzu Litwy Palemonie, Twoja stolica często w ogniu płonie”. Obraz Wilna po pożarach z 1748 i 1749 roku na podstawie relacji Bazylego Bonifacego Jachimowicza, in: *„Trzeba dyscypliny – bez niej nie da się pasji składnie wyrazić...”. Studia z dziejów nowożytnych (XVI–XVIII w.). Praca dedykowana Prof. Marianowi Drozdowskiemu z okazji 65 rocznicy urodzin*, ed. Maciej Forycki, Adam Perlakowski, Filip Wolański, Poznań: Instytut Historii UAM, 2012, p. 287–302.
- Manyś Bernadetta, 1760 metų gaisro Vilniuje pasekmės, remiantis *Kurier Litewski* pranešimais, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2017/2, p. 167–180.
- Manyś Bernadetta, Anna Katarzyna z Sanguszków Radziwiłłowa i Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko”. Relacje matki z synem na podstawie diariusza wojewody wileńskiego, in: *Kulturowe wzorce a społeczna praktyka. Studia z dziejów kobiet*, ed. Agnieszka Jakuboszczak, Przemysław Matusik, Poznań: Instytut Historii UAM, 2012, p. 127–141.
- Manyś Bernadetta, Jakuboszczak Agnieszka, Obraz małżeństwa Anny z Mycielskich i Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki” w listach „drugiej pani na Nieświeżu” z lat 1754–1762, in: *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, ed. by Bernadetta Manyś, Michał Zwierzykowski, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2016, p. 185–200.
- Manyś Bernadetta, O problemach zdrowotnych magnackich dzieci w XVIII w. na przykładzie potomstwa Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko” i Anny z Mycielskich Radziwiłłowej, in: *Medycyna nowożytna*, 2018, t. 24, p. 85–102.
- Manyś Bernadetta, Radości i troski Anny z Mycielskich Radziwiłłowej w listach do męża Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki”, in: *Kobiece kręgi korespondencyjne w XVII–XIX wieku*, ed. Bożena Popiołek, Urszula Kicińska, Agnieszka Słaby, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016, p. 171–186.
- Manyś Bernadetta, *Uroczyście rodzinne w Wilnie w czasach Augusta III*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2014.
- Manyś Bernadetta, Wjazd na województwo wileńskie Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki” jako przykład specyfiki kultury dworów magnackich w Wielkim Księstwie Litewskim, in: *Europejski Wiek Osiemnasty. Uniwersalizm myśli, różnorodność dróg. Studia i materiały*, ed. Marek Dębowski, Anna Grzeskowiak-Krwawicz, Michał Zwierzykowski, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, p. 307–320.
- Manyś Bernadetta, Wstęp, in: *Dwa XVIII-wieczne diariusze wileńskiego kościoła pw. św. Janów – edycja źródłowa i opracowanie, cz. 2: Dyjariusz albo notacje roku całego, to jest 1742*, elaborated by Bernadetta Manyś, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2018, p. IX–XXIX.
- Mariani Andrea, Bajer Jakub, Macocha idealna. Aktywność Anny Luizy z Mycielskich Radziwiłłowej w świetle francuskiej korespondencji dyplomatycznej (1764–1765), in: *Studia Europaea Gnesnensia*, 2014, t. 10, p. 281–311.
- Mariani Andrea, Duszpasterstwo jezuitów nieświeskich w XVII–XVIII wieku. Między ideałem politycznym a lokalnymi uwarunkowaniami, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2016, vol. 2, p. 47–90.
- Mariani Andrea, *Jezuici w kręgu Radziwiłłów nieświeskich w XVIII wieku. Społeczna i kulturowa rola kolegów w Nieświeżu i Szucku*, Poznań 2015, PhD thesis written under the supervision of Prof. Maciej Serwański.
- Mariani Andrea, O XVIII-wiecznych praktykach łowieckich w świetle diariusza księcia Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki”, in: *Europejskie tradycje łowieckie*. Volume published on the occasion of the Third International Congress of Hunting Culture organized on the occasion of the 90th anniversary of the Polish Hunting Association in Jachranka from August 30 to September 1, 2013), ed. Tadeusz J. Zuchowski, Warszawa: Muzeum Łowiectwa i Jeździectwa, 2013, p. 67–75.
- Mariani Andrea, Podróż zagraniczną Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki” (1721–1723). Między tożsamością rodową a poczuciem przynależności do arystokracji europejskiej, in: *Europejski wiek osiemnasty: uniwersalizm myśli, różnorodność dróg*, ed. Marek Dębowski, Anna Grzeskowiak-Krwawicz, Michał Zwierzykowski, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2013, p. 211–220.
- Muszyńska Agata, Starania Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki” o rękę Marii Zofii z Sieniawskich, in: *Codziennosc i niecodziennosc oświeconych*, part 2: *W rezydencji, w podróży i na scenie publicznej*, red. Bożena Mazurkova, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013, p. 89–100.

- Osiecka-Samsonowicz Hanna, O dwóch funeralnych fundacjach Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński”, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 2020, t. 82/3, p. 367–400.
- Penkała-Jastrzębska Anna, Problematyczne konkury. Nieznane okoliczności starań Michała Kazimierza Radziwiłła (1702–1762) o rękę Marii Zofii Sieniawskiej (1699–1771), in: *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, 2019, t. 50/3, p. 85–108.
- Pietrzak Jarosław, Dziedzic królewskiej purpury. Słowo i obraz w propagandowych działaniach Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński” względem przejęcia dziedzictwa Sobieskich, in: *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Społeczne*, No. 14/3 (2016), p. 99–131.
- Sajkowski Alojzy, *Od Sierotki do Rybeński. W kręgu radziwiłłowskiego mecenatu*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965.
- Skrzypietz Aleksandra, Hieronim Florian Radziwiłł w Mannheim – starania o pannę czy o przejęcie dóbr neuburskich, in: *Нясьвіжскі замак: надзеі, асобы, спадчына. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 435-годдзю пачатку будаўніцтва Нясьвіжскага замка (Нясьвіж, 6–7 верасня 2018 г.)*, Нясьвіж, 2019, p. 162–181.
- Stroynowski Andrzej, Od „Rybeński” do „Panie Kochanku”. Zmiana wizerunku magnata w XVIII wieku, in: *Honestas et turpitude. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, ed. Ewa Dubas-Urwanowicz, Marta Kupczewska, Karol Łopatecki, Jerzy Urwanowicz, Białystok: Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019, p. 481–504.
- Stroynowski Andrzej, Zmiany pozycji ordynatów nieświeskich w XVIII wieku, in: *Przegląd nauk historycznych*, 2020/XIX, no. 1, p. 103–131.
- Szerszeń Michał, Radziwiłłowie nad Sekwaną i Tamizą. Karol Stanisław Radziwiłł i Michał Kazimierz Rybeński – spojrzenie ojca i syna, in: *Anglosasi, Francuzi i Polacy – wzajemny wizerunek dawniej i dziś*, ed. Piotr Guzowski, Małgorzata Kamecka, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2005, p. 87–99.
- Szerszeń Michał, *Rejs Michała Kazimierza Radziwiłła rzekami Europy (20 lipca – 28 września 1722)*, in: *Przegląd Historyczny*, 2006, t. 97/3, p. 367–384.
- Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, ed. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.
- Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, ed. Andrzej Rachuba, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004.
- Waingertner Przemysław, *Włodarze województwa łódzkiego*, Łódź: Polskie Towarzystwo Historyczne, 2014.
- Zielińska Teresa, Propaganda świetności domu radziwiłłowskiego epoki Michała K. Radziwiłła „Rybeński” w ówczesnych „środkach masowego przekazu”, in: *Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI–XVIII w. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, ed. Teresa Chynczewska-Hennel, Warszawa: Wydawnictwo Fundacji „Historia pro Futuro”, 1993, p. 205–214.
- Zielińska Teresa, Więź rodowa domu radziwiłłowskiego w świetle diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński”, in: *Miscellanea Historico-Archivistica*, 1989, t. 3, p. 175–190.
- Zielińska Zofia, *Sapieha Józef Stanisław (1708–1754)*, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXV, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Ossolineum, 1994, p. 24–27.
- Zuba Krzysztof, Michał Kazimierz Radziwiłł (1702–1762) – portret psychofizyczny, in: *Medycyna Nowożytna*, 2002, t. 9/1, p. 53–84.

BERNADETTA MANYŚ is a professor in the Department of Modern History up to the 18th Century in the Faculty of History at Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland.

E-mail: eustachy@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2213-8508

MYKOLO KAZIMIERO RADVILOS ŽUVELĖS DIENORAŠTIS – VILNIAUS ISTORIJOS TYRIMŲ ŠALTINIS

BERNADETTA MANYŠ

Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas

Ranka rašytas kunigaikščio Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės (1702–1762) dienoraštis yra nepaprastai įdomus šaltinis, žinomas įvairių sričių aštuonioliktojo šimtmečio tyrinėtojams. Šis dienoraštis saugomas Lenkijos vyriausiajame senųjų aktų archyve Varšuvoje, Radvilų archyvo komplekse (VI skyrius, signatūra Nr. II-80). Dienoraščio autorius buvo vienas turtingiausių tuometinės Abiejų Tautų Respublikos didikų. Kunigaikščio padėtį liudija per visą Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę besidriekusi valdos ir jo valdomi dvarai. M. K. Radvilai priklausė apie 20 miestų ir per 300 kaimų, kuriuos paveldėjo iš savo tėvo – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos ir uošvio – Krokuvos kašteliono Jonušo Antano Višnioveckio.

Žinant M. K. Radvilos Žuvelės padėtį valstybėje bei turint omenyje tai, kad greta kitų pareigų jis taip pat užėmė ir vieno iš aukščiausių senatorių postą – nuo 1744 m. buvo Vilniaus vaivada, taigi, formaliai privalėjo rūpintis jam gerai pažįstamu miestu, – kyla klausimas, kiek ir kokių žinių apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinę M. K. Radvila Žuvelė pateikė savo dienoraštyje? Būdamas politiškai aktyvus, siekdamas daugybės politinių, ekonominių ir socialinių tikslų bei turėdamas po visą šalį išsklaidyto nekilnojamojo turto, kunigaikštis nuolat buvo kelyje. Jis apsisistodavo daugelyje Abiejų Tautų Respublikos miestų, tarp jų ir Vilniuje. Straipsnyje M. K. Radvilos Žuvelės dienoraštis analizuojamas kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinės – svarbaus to meto Abiejų Tautų Respublikos centro – pažinimo šaltinis. Atliekant tyrimą siekta nustatyti, kokiomis aplinkybėmis dienoraštyje atsiranda įrašų apie Vilnių, ar kunigaikštis į Lietuvos sostinę atvykdavo sistemingai, ar lankėsi čia tik retkarčiais; ar dienoraštyje esantys įrašai yra nuoseklūs pranešimai, o gal tai tik informacija iš vadinamųjų „antrųjų rankų“? Straipsnyje taip pat analizuojama, kokio tipo informaciją M. K. Radvila Žuvelė užfiksavo Vilniaus kontekste ir kiek ji gali būti naudinga tyrinėjant miesto istoriją. Tyrimas baigiamas Lietuvos sostinės vaizdo, iškylančio iš Vilniaus vaivados įrašų dienoraštyje, pristatymu.

Reikšminiai žodžiai: Vilnius, XVIII amžius, Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė, dienoraštis.